

Metaforer i Ciceros *De Amicitia*

C - uppsats i Latin
Anna-Stina Ekedahl
Handledare: Anders Piltz
Klassiska institutionen
Lunds Universitet
Ht 04

Metaforer i Ciceros *De Amicitia*.

Inledning

Cicero definierar enligt H. Weinrich: "Metapher", *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, 1980, Band 5, 1179-1186, i aristotelisk anda "metafor": *Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitatis* (*De orat.* III, 157). Likhet var det karakteristiska för Aristoteles' definition, hävdar artikeln; för liknelsen i poesin: "han är som ett lejon" (från Iliadens berömda lejonliknelse) och metaforen i retoriken: "han är ett lejon".

Quintilianus ser fenomenets universella betydelse och säger: *paene iam quidquid loquimur figura est* (*Inst. Orat.* IX, 3.1).

Logikerna betraktade metaforer som "oegentligt" tal och teologerna, även Augustinus, var misstänksamma. De betraktades genom århundradena fram till 1900-talet som ovederhäftigt och ovetenskapligt språk, som indikation på oklara tankar.

Motvärdelser har funnits. Italienaren G. Vico såg myternas och dikternas bildspråk som mänsklighetens ursprungliga språk och samma tankegångar följdes av Herder och Goethe.

Artikeln slutar med att beröra den livliga diskussion om metaforens lingvistiska status som förts sedan 1950-talet.

Enligt Lakoff och Johnson 1980/2003 är sådana metaforer som

- **Bra är upp/dåligt är ner**
- **Tid är ett föremål som rör sig**
- **Livet är en behållare**
- **Dispyt är strid**

"metaphors we live by". De menar att vi tänker i metaforer. Metaforer är begrepp som vi gör om till lingvistiska uttryck och som sådana låter de sig studeras. Abstrakta begrepp förstås genom metaforer och är inte fullständiga utan dem.

Vi drar slutsatser om en domän (med sådana begrepp som t ex kärlek och rättvisa) ur de erfarenheter vi har av en annan domän (med sådana begrepp som t ex föremål och rum). Den förra är **måldomän**, den senare **källdomän**. Denna överföring kan ske eftersom de båda domänerna är korrelerade till varandra, såsom källdomänen "pengar" till måldomänen "tid" i metaforen

- **Tid är pengar**
- Du **slösar bort** din tid
- Jag **har** inte **mer** tid att ge dig
- **Tack för** din tid!¹

I vår kultur baseras ofta både lön och kostnader på tid, t ex timlön och telefonsamtalsavgifter, vilket gör att vi uppfattar tid så.

Däremot finns det självklart många synpunkter på tid, som inte har med pengar att göra. De båda domänerna täcker aldrig varandra helt; överföringen är alltid partiell. Genom att belysa vissa aspekter av ett begrepp – och dölja andra – förklarar metaforen begreppet. Vår inställning till ett krig blir olika om vi föreställer oss det som "ett övergrepp på ett land" eller "ett försvar för mänskliga värden".

Lakoffs och Johnsons teorier om begreppsmetaforer anses fortfarande radikala. De hävdar att

---

¹ När jag som här exemplifierar en metafor gör jag det med en direkt översättning från Lakoff och Johnson 1980

- **metaforer ligger i begrepp, inte i ord.**
- **metaforer är grundade på korrelationer mellan en källdomän och en måldomän.** Vår erfarenhet säger att ”strid”, källdomänen, innehåller anfall och försvar liksom ”dispyt”, måldomänen. Detta ger oss metaforen **Dispyt är strid**, vilket låter oss se likheten, som alltså är sekundär.
- **vi förstår och resonerar om alla begrepp** – tid, händelser, orsaker, moral, tankar – **i metaforer**, då vi använder begrepp ur en domän – t ex rum -- för att tala om en annan – t ex tid.
- **våra metaforer till stor del formas av vad för slags kroppar vi har och hur vi fungerar i vår vardagliga omgivning.**

De menar alltså att begreppsmetaforer är en naturlig del av den mänskliga tanken och som språkligt uttryck en naturlig del av det mänskliga språket.

Mitt syfte med denna uppsats är att relatera de metaforer jag finner i Ciceros *De Amicitia* till Lakoffs och Johnsons teorier om begreppsmetaforer. Jag ställer mig också frågan: Skiljer sig det underliggande mönstret i Ciceros metaforer från våra?

Jag redovisar min översättning av vissa termer i Lakoff och Johnson 1980 i en bilaga.

Material och metod.

Jag har använt Cicero *De Amicitia* med kommentarer av H.E. Gould och J.L. Whitley 1941. Ur den utgåvan har jag hämtat citaten. Jag anger paragraf inom parentes efter varje citat. I de fall då jag har råkat i semantiska svårigheter har jag följt Tore Janssons översättning 1968.

I essän låter Cicero Laelius samtala med sina svärsöner Fannius och Scaevola om vänskap. I hans tal ställs den lägre vänskapen, som syftar till ömsesidig nytta, mot den ädla vänskapen mellan män av hög moralisk dignitet, sådana som han själv och hans nyligen avlidne nära vän Scipio d y. Om inte annat anges, avser citaten Laelius' yttranden till svärsönerna. Språket är ett bildat samtalsspråk. Med nödvändighet är begrepp som rör mänskliga relationer och egenskaper, liksom liv och död, frekventa i texten.

Efter att ha inventerat texten har jag samlat metaforerna i grupper efter måldomän. Så presenterar jag dem också i min text. Jag har dock valt att sammanföra de metaforer, som har rumslig orientering som källdomän i en grupp, då de tycks vara relaterade till varandra.

Innehållsförteckning.

1. Rumsliga metaforer
  2. Tidsmetaforer
  3. Metaforer för liv och död
  4. Metaforer för abstrakta företeelser inom människan
  5. Metaforer för språk och samtal
  6. Övriga metaforer
  7. Metaforer för moral
  8. Metaforer för vänskap
  9. Sammanfattning
- Bilaga
Referenser

Rumsliga metaforer.

De metaforer som har orientering i rummet som källdomän såsom **upp/ner**, **framför/bakom** och **nära/avlägsen** behandlas i Lakoff och Johnson 1980/2003, kap 4. De grundar sig på att vår hjärna formar grundläggande abstrakta begrepp utifrån våra sensoriska och motoriska erfarenheter. Allt som är bra för människan, som lycka, hälsa och liv, hör ihop med en upprätt kroppsställning och är därför **upp**. Det moraliskt goda, som hör ihop med andlig hälsa, är **upp**. Hög status, som är andlig och social kraft, är korrelerad med fysisk kraft, som är **upp**.

- **Det högsta goda är upp**

...ut ex tam alto dignitatis gradu [Scipio] ad superos videatur deos potius quam ad inferos pervenisse. (12)

- **Storslaget och gudomligt är upp, lågt och föraktligt är ner**

...eorum est habendus ad summum naturae bonum optimus beatissimusque comitatus. (83)

Första belägg för användningen av *summum bonum* i betydelsen "det högsta goda" är enligt OLD Ciceros *De Oratore* 3.78 .

Nihil enim altum, nihil magnificum ac divinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abiecerunt in rem tam humilem tamque contemptam. (32)

[de som anser vänskap, född ur svaghet] *...humilem sane relinquunt et minime generosum...ortum.* (29)

- **Det moraliskt goda är upp**

Fannius : *...ut omnia tua in te [Laelius] posita esse ducas humanosque casus virtute inferiores putes.* (7)

Scaevola till Laelius: *...cum summi viri [Scipio]...morte...*(8)

...qui summam spem civium, quam de eo [Scipio] iam puero habuerant, continuo adulescens incredibili virtute superavit (11)

Qui autem in virtute summum bonum ponunt...(20)

- **Status är upp**

Sed maximum est in amicitia parem esse inferiori. (69)

...quod is [brodern] anteibat aetate, tamquam superiorem [Scipio] colebat. (69)

...si parentibus nati sint humilibus (70)

Quam ob rem ut ei qui superiores sunt submittere se debent in amicitia, sic quodam modo inferiores extollere. (72)

Multi autem Gnathonum similes cum sint loco, fortuna, fama superiores. (94)

Gnatho är en rollfigur i Terentius' komedi *Eunuchus*.

- **Lycklig är upp, sorgsen eller olycklig är ner**

Quod si forte, ut fit plerumque, ceciderint...(53)

Här avses fall från makten.

Saepe enim in quibusdam aut animus abiectior est aut spes amplificandae fortunae fractior. (59)

...ut amici iacentem animum excitet (59)

Det har ett högt moraliskt värde att lyfta vännens sinne.

- **Bättre är framför**
- **Viktigare är framför**

*Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest, ut, ea excepta, nihil amicitia **praestabilius** putetis.* (104)

Detta är Laelius' – och bokens – slutord.

Första belägg för användningen av *praestabilis* i betydelsen ”enastående” är enligt OLD Cicero i *De Haruspicum Responso* 41.

Cicero: *Scaevolam... quem unum nostrae civitatis et ingenio et iustitia **praestantissimum** audeo dicere.* (1)

*...cave Catoni **anteponas**...*(10)

Cicero låter på flera ställen i boken Laelius uttrycka sin beundran för Cato.

*Ego vos hortari tantum possum ut amicitiam omnibus rebus humanis **anteponatis**;* (17)

*Divitias alii **praeponunt**, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates.* (20)

*Cumque plurimas et maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum **praestat** omnibus, quod...* (23)

*Amor enim ... **princeps** est ad benevolentiam coniungendam.* (26)

*...ubi eos invenimus qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes amicitiae non **anteponant**, ut, ... non multo illa malint.* (63)

*Ubi enim istum invenias qui honorem amici **anteponat** suo?* (64)

*num quando amici novi, digni amicitia, veteribus sint **anteponendi**, ut equis vetulis teneros **anteponere** solemus.* (67)

*Nunquam se ille [Scipio] Philo...**anteposuit*** (69)

Philus är en i Scipios vänkrets.

*...si quam **praestantiam** virtutis, ingeni, fortunae consecuti sint...* (70)

- **Mänsklig närhet är fysisk närhet**
- **Likhet är närhet**

*...improbi bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque **distantia**.* (74)

Detta är en grundläggande metafor för Ciceros syn på vänskap.

*Ita natos esse nos ut inter omnes esset societas quaedam, maior autem, ut quisque **proxime accederet**.* (19)

*ab altero [Pyrrhus] propter probitatem eius non nimis **alienos animos** habemus...*(28)

Främmande är avståndstagande.

*...qui ad sapientem **proxime accedunt**.* (38)

Nära visheten är likt visheten.

*Quod si curam fugimus, virtus fugienda est, quae necesse est cum aliqua cura res sibi **contrarias aspernetur** atque **oderit**, ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignaviam fortitudo...*(47)

Olikhet repellerar.

*Nihil esse quod **ad se** rem ullam tam adliciat et tam **trahat** quam ad amicitiam **similitudo**..*(50)

*Nihil est enim appetentius **similium sui**, nihil rapacius, quam natura.* (50)

Likhet attraherar.

- **Närhet är inflytande**

*Ab amicitia Q. Pompei meo nomine **se removerat**, ut scitis, Scipio; propter dissensionem autem, qui erat in re publica, **alienatus est** a collega nostro Metello* (77)

De rumsliga metaforerna bildar ett system i Ciceros text, där **över**, **framför** och **närmare** är bättre och viktigare än **under**, **bakom** och **längre bort**.

Tidsmetaforer.

Lakoff och Johnson 1980, kap 9, påpekar, att tidsmetaforer skenbart är motsägelsefulla. Om vi betraktar tiden som **Tid är ett föremål som rör sig** kommer framtiden emot oss följd av en mer avlägsen framtid. Den försvinner bakom oss, föregången av en mer avlägsen förfluten tid. Exempel:

- Nästa vecka och den **följande**.
- I föl och **föregående** år.

Om vi ser tiden som **Tid är en behållare som vi passerar genom** rör vi oss från förfluten tid mot framtid.

Exempel:

- Vi **närmar** oss slutet på året.
- Vi **går vidare in i** 1980 -talet.

I båda fallen blir implikationen densamma. Tiden rör sig i förhållande till oss framifrån och bakåt, varför metaforerna är koherenta.

I båda fallen beskrivs måldomänen **tid** utifrån källdomänen **rum**.

- **Tid är en behållare som vi passerar genom**

...*quod eo errore careo, quo amicorum **decessu** plerique angi solent.* (10)

Att dö är att gå ut ur den behållare som innehåller vår livstid.

Detta är enligt OLD första belägg för användningen av *decessus* i betydelsen "död".

...[Scipio] *factus est consul bis; primum **ante tempus**, iterum sibi **suo tempore**,..*(11)

Scipio rör sig mot den tidpunkt, när han har rätt ålder att bli konsul.

*Quid igitur hunc [Scipio] **paucorum annorum accessio** iuvare potuisset?* (11)

Livstidsbehållaren vidgas om ytterligare år läggs till. Innehållet är kvantifierbart.

...*pridie quam [Scipio] **excessit e vita**...*(12)

...*quasi [Scipio] praesagiret, perpaucis **ante mortem** diebus...triduum disseruit ...* (14)

...*quem fuerat aequius, ut prius **introieram**, sic prius **exire** de vita.* (15)

Födelse och död är inträde i och utträde ur livstidsbehållaren.

...*quo in genere sperare videor Scipionis et Laeli amicitiam notam **posteritati** fore.* (15)

Eftervärlden är de som träder in i tidsbehållaren när vi passerat.

*Mihi autem non minori curae est, qualis res publica **post mortem meam futura** sit, quam qualis hodie sit.* (43)

Tiden är kvar och staten rör sig genom den, även sedan jag, Laelius, lämnat den.

...*fratrem...quod is **anteibat** aetate...*[Scipio] (69)

Första belägg för användningen av *anteo* i betydelsen "gå före" är enligt OLD Cicero i *Interrogatio de Lege Agraria* 2.39.

- **Tid är ett föremål som rör sig**

Cicero: *Itaque tum Scaevola cum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Laeli de amicitia habitum ab illo secum et cum altero genero C. Fannio, M. F. paucis diebus **post mortem** Africani...*(3)

Tid följer tid; först Scipios dödsdag, sedan den aktuella dagen.

...*non modo praesentia, verum etiam **futura** bella [Scipio]delevit.* (11)

Scipio utplånade föremålen – krigen --, som var inneslutna i framtidsrummet.

[vänskap] , *quod bonam spem praelucet in posterum...* (23)

Tid följer tid; framtiden är den tid som följer efter den nuvarande.

Detta är enligt OLD första belägg för användningen av *praeluceo* i betydelsen ”lysa upp framför”.

Etenim eo loco, Fanni et Scaevola, locati sumus ut nos longe prospicere oporteat futuros casus rei publicae. (40)

Framtiden kommer emot oss, innehållande statens öden.

Hunc [Ti. Gracchus] etiam post mortem secuti amici...(41)

...primo Gabinia lege, biennio autem post Cassia. (41)

Fecit [Themistokles] idem quod XX annis ante apud nos fecerat Coriolanus. (42)

Enligt Laelius begick Themistokles självmord. 20 år ”framför” den tiden passerade tiden med Coriolanus' självmord.

Quoniamque ita ratio comparata est vitae naturaeque nostrae ut alia aetas oriatur...(101)

En levnadsålder föds ur den föregående. Tid följer tid.

Först a belägg för användningen av *natura* i betydelsen ”naturligt händelseförlopp” är enligt OLD Cicero i *Epistulae ad Brutum 34* .

..loquor enim iam, ut paulo ante dixi... (77)

...ut supra dixi (15 och 49)

Uttrycket har samma innebörd som *ut paulo ante dixi*.

Om tiden rör sig och relateras till annan tid har den passerat framför nuet på sin väg uppåt. Det är förenligt med den rumsliga metaforen **Framför är högre upp** (såsom i rang). Det är också förenligt med betydelsen ”föregående” för *superior*.

Uttrycket kan också förklaras ur metaforen **Tal är text** (såsom ”inom parentes sagt”), där över är längre upp i texten.

Uttryck för att tid kan omsättas i produktion som **Tid är pengar** saknas helt i Ciceros text.

Metaforer för liv och död

En behållare, sådan som den i ”livstidsmetaforen”, är ett föremål med väggar och därmed med begränsningar och storlek; man kan gå in i den och ut ur den och den rymmer en viss mängd tid. Men en behållare kan också vara ett innehåll, påpekar Lakoff och Johnson 1980 s 30. Ett badkar är dels själva karet, dels vattnet i det, d v s den substans som fyller behållaren.

Innehållet i en behållare är en vanlig källdomän i Ciceros text.

- **Livet är en behållare**

Quam ob rem [Scipio] vita quidem talis fuit vel fortuna vel gloria ut nihil posset accedere; (12)

Ingenting saknades i Scipios livsbehållare.

Nos autem ea [eftersträvade ting], quae sunt in usu vitaeque communi...spectare debemus. (18)

Bland de ting, som ingår i behållaren, finns sådan vishet som är uppnåbar.

Nam quis est...qui velit... circumfluere omnibus copiis atque in omnium rerum abundantia vivere? Haec enim est tyrannorum vita, nimirum in qua nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis benevolentiae potest esse fiducia; omnia semper suspecta atque sollicita, nullus locus amicitiae. (52)

Ett långt citat för att visa ett riktigt dåligt livsinnehåll.

Första belägg för användningen av *circumfluo* i betydelsen ”vara omgiven av, rikligt försedd

med” är enligt OLD Ciceros *In Verrem* 3.9.

- **Vänskap är en substans i behållaren livet.**

*Solem enim e mundo tollere videntur qui amicitiam e **vita** tollunt.* (47)

*...quae causa est cur amicitiam funditus **tollamus e vita**, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias?* (48)

*Quam ob rem angor iste, qui pro amico saepe capiundus est, non tantum valet, ut **tollat e vita** amicitiam...*(48)

*...**sine amicitia vitam esse nullam**, si modo velint aliqua ex parte liberaliter vivere.* (86)
*caritate enim benevolentiaque sublata, omnis est **e vita sublata** iucunditas.* (102)

Kärlek och välvilja har samma innebörd som vänskap.

- **Vänskap är ett djur som kryper in i behållaren**

*Serpit enim nescio quomodo **per omnium vitas** amicitia.* (87)

- **Liv i träldom är en behållare**

*...propter ignorationem stirpis et generis **in famulatu** fuerunt...*(70)

- **Livet är en kamp**

*...quid [Scipio] non est **adeptus** quod homini fas esset optare?(11)*

*sed eam sapientiam [filosofer] interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est **consecutus**..*(18)

Vishet är det ouppnåeliga målet.

*...maxime quidem optandum est, ut cum aequalibus possis, quibuscum tamquam **e carceribus** emissus sis, cum isdem **ad calcem**, ut dicitur, pervenire.* (101)

Tävlingen är, närmare bestämt, en hästkapplöpning.

*Ut enim quisque sibi plurimum confidit, et ut quisque maxime virtute et sapientia **sic munitus** est...*(30)

*nec mediocre **telum** ad res gerendas existimare oportet benevolentiam civium;* (61)

Här är ”livet” snarare det politiska livet.

- **Livet är en börda**

*Quis tam esset ferreus qui **eam vitam ferre** posset...*(87)

Det som inte kan uthärdas är ett liv utan mänsklig gemenskap.

- **Livet är en vandring**

*...hos viros bonos...sic etiam appellandos putemus, quia sequantur, quantum homines possunt, **naturam** optimam bene vivendi **ducem**.* (19)

Enligt OLD är första belägg fört användningen av *natura* i betydelsen ”den ledande principen i livet”Ciceros *Epistulae ad Atticum* 4.18.2 .

*...**declinandum** sit **de via**, modo ne summa turpido sequatur:* (61)

Avvikelser från den rätta vägen sker för vänners skull.

*Non enim neque tu possis, quamvis excellas, omnes tuos ad honores amplissimos **perducere**...* (73)

- **Livet är ett hem**

*...amicos...optimam et pulcherrimam vitae, ut ita dicam, **supellectilem**?* (55)

Vänner är den vackraste inredningen.

- **Livet är en person**

...viroque bonos eos, qui habentur, numeremus, Paulos, Catones, Galos, Scipiones, Philos; his **communis vita contenta est**; (21)

...qui potest esse vita vitalis, ut ait Ennius, quae non in amici mutua benevolentia **conquiescat**? (22)

Sed loquimur de eis amicis...quos **novit vita communis**. (38)

- **Livet är en kropp med huvud**

...**caput** enim esse ad beate vivendum securitatem...(45)

- **Liv är rörelse**

Quid enim interest **motu animi** sublato, non dico inter hominem et pecudem, sed inter hominem et saxum aut truncum aut quidvis generis eiusdem? (48)

Enligt OLD är första belägg för användningen av *motus* i betydelsen ”en aktivitet hos medvetandet som i tankeverksamhet” Ciceros *De Oratore* 1.113.

- **Livet är en växtcykel**

Senectus enim, quamvis non sit gravis...tamen aufert eam **viriditatem** in qua etiamnunc erat Scipio... (11)

Ålderdom är höst, som skövlar grönskan.

Detta är enligt OLD första belägg för användningen av *viriditas* i betydelsen ”ungdomlig livlighet och kraft”.

- **Livet är en trädgård**

...ut...tamen vita **inculta** et **deserta** ab amicis non possit esse iucunda. (55)

- **Ålderdomen är en trädgård**

...nulla...aptior persona...quam eius [Cato], qui et diutissime senex fuisset et in ipsa senectute praeter ceteros **floruisset**...(4)

Enligt OLD är Cicero i *Pro Plancio* 64 först att använda *floreo* i betydelsen ”lysa, överträffa”

- **Ålder är en börda**

mutari etiam mores hominum saepe [Scipio] dicebat ...alias aetate **ingravescente**. (33)

Enligt OLD är Ciceros *Epistulae ad Familiares* 2.1.2 första belägg för användningen av *ingravesco* i betydelsen ”tyngas (av ålder)”.

- **Ålder och vana är krafter**

maxima est enim **vis** vetustatis et consuetudinis...(68)

- **Karaktär och ålder är byggnadsverk**

Omnino amicitiae **corroboratis iam confirmatisque** et ingeniis et aetatibus iudicandae sunt... (74)

Enligt OLD är Ciceros *Pro Caelio* 11 första belägg för användningen av *corroboro* i betydelsen ”mogna”.

Byggnadskonstruktioner kan stärkas och härdas. Gould och Whiteley 1941 påpekar i sina kommentarer till detta avsnitt att pluralformer av abstrakta substantiv ofta gör dem konkreta. Därmed signaleras alltså en metafor.

Cicero låter Laelius framställa döden genom två motsatta metaforer. Den första, den epikureiska, att själen går under samtidigt med kroppen, argumenterar han emot. Den andra, att den odödliga själen lämnar kroppen, argumenterar han för, med stöd av auktoriteter som

Sokrates. Döden är i båda fallen personifierad, kroppen är en behållare för själen, som är en levande organism.

- **Döden är en förgörare**

...cum corporibus simul animos *interire* atque omnia *morte deleri*; (13)

Sin autem illa veriora ut idem interitus sit animorum et corporum nec ullus sensus maneat, ut nihil boni est in morte, sic certe nihil mali. (14)

Förutom att vara en person, som har utplånat medvetandet tillsammans med själen, är döden här ett tillstånd. Tillstånd, menar Lakoff och Johnson 1980 s 30, konkretiseras som behållare. Gott och ont är föremål (som inte finns) i behållaren. De båda metaforerna **Döden är en förgörare** och **Döden är en behållare** är koherenta, då slutsatsen blir densamma: efter döden finns ingenting kvar.

- **Döden är en befriare**

...animos hominum esse divinos, eisque cum *ex corpore excessissent, reditum in caelum patere, optimoque et iustissimo cuique expeditissimum.* (13)

Döden låter själen återgå till himlen och friheten.

Enligt OLD är Ciceros *Pro Archia* 30 första belägg för användningen av *animus* i betydelsen ”den odödliga delen av människan” och *Epistulae ad familiares* 3.2.2 för användningen av *expeditus* i betydelsen ”fri från svårigheter”.

Id si ita est, ut optimi cuiusque animus in morte facillime evolet tamquam e custodia vinculisque corporis, cui censemur cursum ad deos faciliorem fuisse quam Scipioni? (14)

Cicero använder Platons bild av kroppen som ett fängelse för själen.

- **Sorgen över döden är en börda**

Fannius: *Quonam pacto mortem Africani* [Laelius] *feras*; (7)

Scaevola: ..*te* [Laelius] *dolorem quem acceperis cum summi viri tum amicissimi morte ferre moderate* (8)

Quo modo ...mortem filii [Cato] *tulit!* (9)

- **Sorgen över döden är en sjukdom**

Sed non egeo medicina; (10)

För Laelius är vetskapen om att Scipio inte lider detsamma som ett läkemedel.

Enligt OLD är Ciceros *De Oratore* 2.339 första belägg för användningen av *medicina* i betydelsen ”botemedel för icke-fysiska krämpor”.

Metaforer för abstrakta företeelser inom människan

Lakoff och Johnson 1980 kap 6 rubricerar sådana metaforer som låter en abstraktion såsom en **aktivitet**, **känsla** eller **idé**, representeras av något konkret, som ett **föremål**, en **substans** eller en **person**, som ”ontologiska” metaforer. De har varierande syften, t ex att

- referera till något : Vi arbetar i riktning mot **fred**.
- kvantifiera: Det finns **för mycket aggressivitet** i dig.
- ange orsaker: Han gjorde det av **ilska**.

I sitt efterord 2003 s 264 håller de dock med de kritiker, som inte anser det vara någon principiell skillnad mellan ontologiska och strukturella metaforer. Båda bygger på korrelation

mellan källdomän och måldomän och båda skapar entiteter i måldomänen. Ändå tycker jag att de metaforer som beskriver egenskaper, känslor och andra abstrakta begrepp är tillräckligt lika för att presenteras här under samma rubrik.

- **Mänsklig natur eller karaktär är en person**

Imbecilla enim natura est ad contemnendam potentiam. (63)

Detta är enligt OLD första belegg för användningen av *natura* i betydelsen ”mänsklig natur, karaktär”.

Neque enim fidum potest esse multiplex ingenium et tortuosum. (65)

Sic natura solitarium nihil amat, semperque ad aliquod tamquam adminiculum adnititur..(88)

Sed cum tot signis eadem natura declarat quid velit, anquirat, desideret, absurdescimus tamen nescio quomodo, nec ea quae ab ea monemur audimus. (88)

Vi stänger de inre öronen för naturens röst.

- **Karaktären är ett föremål**

aperte enim vel odisse magis ingenui est quam fronte occultare sententiam... (65)

Pannan ansågs dölja – och avslöja – en persons sanna känslor och karaktär.

In qua nisi, ut dicitur, apertum pectus videas tuumque ostendas ... (97)

- **Karaktären är en formbar substans**

Quid enim potest esse tam flexibile, tam devium, quam animus eius, qui ad alterius non modo sensum ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutum convertitur? (93)

- **Sinnet är en växtplats**

...nisi ex eius [den vise] animo extirpatam humanitatem arbitramur...(48)

Enligt OLD är Ciceros *Tusculanae disputationes* 4.43 första belegg för användningen av *extirpo* i betydelsen ”utplåna”.

Sed nec illa [minnet av Scipio] extincta sunt alunturque potius et augentur cogitatione et memoria (104)

- **Att förstå eller veta är att se**

...quid homines suspicentur, videtis...(12)

Det folk misstänker är att Scipio blev mördad.

Sic enim mihi perspicere videor, ita natos esse nos ...(19)

Ortum quidem amicitiae videtis, nisi quid ad haec forte vultis. (32)

Videmus Papum Aemilium C. Luscino familiarem fuisse; (39)

...de quibus tres video sententias ferri...(56)

ut is, qui illusit sit, plus vidisse videatur. (99)

Nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam [Scipios dygd] semper in manibus habui...(102)

Enligt OLD är Ciceros *Pro Rabirio Postumo* 39 första belegg för användningen av *ante oculos* som ”inför sin inre syn”.

Non enim solum ipsa fortuna caeca est, sed eos etiam plerumque efficit caecos quos complexa est. (54)

Den blinda Lyckans gunstlingar är förblindade och förstår inte.

Följande abstraktioner är **Föremål i behållaren människa**. Som sådana kan de **placeras, jämföras, avlägsnas eller ses**.

- **Vishet**

Fannius: *hanc esse in te [Laelius] sapientiam existimant...* (7)

- **Förmåga**
...*quae est in me facultas?* (17)
- **Iver och dröjsmål**
studium semper adsit, cunctatio absit (44)
- **Välvilja**
...*ut nostra in amicos benevolentia illorum erga nos benevolentiae pariter aequaliterque respondeat* (56)
- **En åsikt**
qui hac opinione non modo verbis, sed etiam opere levandi sunt. (72)
- **Skälet att bli älskad**
Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa cur diligentur. (79)
- **Kryperi**
Aperte enim adulantem nemo non videt. (99)

Metaforer för språk och samtal

Lakoff och Johnson 1980 kap 3 använder sig av ”Conduit Metaphor” (Reddy 1979) för att visa att en metafor belyser vissa aspekter av vår erfarenhet och döljer andra. Denna **överföringsmetafor** är komplex och innebär att

- **Idéer (eller innebörd) är föremål**
- **Lingvistiska uttryck är behållare**
- **Kommunikation är överföring**

Talaren placerar **idéer** (föremål) i **ord** (behållare) och sänder dem i eller längs en **ledning** till en lyssnare som tar ut **idéerna** (föremålen) ur **orden** (behållarna). Reddy dokumenterar över hundra exempel, av vilka följande är några av Lakoffs och Johnsons urval:

- Jag **gav** dig den idén.
- Försök att **få plats** med mer **innehåll** i färre ord.
- Talet är **utan** mening.

Lakoff och Johnson hävdar, att metaforen förutsätter att ord och meningar har en viss betydelse i sig själva, oberoende av sammanhang och talare. Så är dock inte alltid fallet, menar de. I stället varierar människors begreppssystem från person till person och mellan kulturer.

- Vi behöver nya alternativa energikällor.

är t ex ett påstående, som betyder helt olika saker för Mobil Oil och för Jordens Vänner.

Metaforen belyser själva överföringen av de språkliga begreppen men döljer att meningen kan vara olika i olika situationer.

- **Överföringsmetafor**

Namque hoc praestat amicitia propinquitati quod ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia non potest: sublata enim benevolentia amicitiae nomen tollitur, propinquitatis manet. (19) Innehållet i behållaren för släktskap klarar sig även om välvilja avlägsnas, medan innehållet i vänskapsbehållaren utplånas.

Cicero: ...*in eum sermonem [Scaevola] illum incidere, qui tum fere multis erat in ore.* (2)

Cicero: *Genus autem hoc sermonum positum in hominum veterum auctoritate et eorum illustrium plus nescio quo pacto videtur habere gravitatis.* (4)

Talet är så konkret att det kan vägas.

...*consilium vero dare audeamus libere.*(44)

Alios autem dicere aiunt multo etiam inhumanius, quem locum breviter paulo ante perstrinxi...

(46)

Samtalsämnet är så konkret att det kan vidröras.

Una est enim amicitia in rebus humanis, de cuius utilitate omnes uno ore consentiunt. (86)

Idén om nyttan med vänskap är så uppenbar att den kan överföras gemensamt.

Cuius autem aures veritati clausae sunt ut ab amico verum audire nequeat, huius salus desperanda est. (90)

Metaforen **Sanning är medicin** belyser också innehållet. I båda fallen är tillförseln av sanning blockerad. Metaforerna är koherenta.

Ita fit ut is assentatoribus patefaciat aures suas maxime...(97)

Detta är enligt OLD första belägg för användningen av *aures patefacere* i betydelsen ”öppna öronen”.

Quanta illi [Scipio], di immortales, fuit gravitas, quanta in oratione maiestas! (96)

Föremålen i Scipios ordbehållare har tyngd och värdighet.

- **Minnet är en behållare**

Cicero: *Itaque multa ab eo [Scaevola] prudenter disputata, multa etiam breviter et commode dicta memoriae mandabam...*(1)

Sedan idéerna (föremålen) av lyssnaren har tagits ur sina ord (-behållare), kan de förvaras i (behållaren) minnet.

Cicero: *Eius disputationis sententias memoriae mandavi, quas hoc libro exposui arbitrato meo* (3)

Idéerna kan tas ur minnet och visas fram som skrivna ord (i nya behållare).

Videmus Papum Aemilium C. Luscino familiarem fuisse;...tum et cum eis et inter se coniunctissimos fuisse M'. Curium et Ti. Coruncanium memoriae proditum est. (39)

- **Tal är gift**

...tamen is [athenaren Timon] pati non possit, ut non anquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitatis suae. (87)

Detta är enligt OLD första belägg för användningen av *virus* i betydelsen ”talets giftighet”

- **Tal är en förflyttning**

Cicero: *...nunc redeo ad augurem [Scaevola].* (1)

Quibus blanditiis C. Papirius nuper influebat in aures contionis...(96)

Gaius Papirius flyter in i åhörarna genom smicker.

Samtal är en gestalt. Genom varje metafor belyses en del av begreppet ”samtal” medan andra döljs. Så förstår vi enligt Lakoff och Johnson 1980 s 10 abstrakta begrepp.

När vi fokuserar på **Dispyt är strid** - aspekten av ett samtal kan vi inte samtidigt ha siktet inställt på **Samtal är ett ömsesidigt åtagande**. Möjligen kan de båda metaforerna tänkas ha en gemensam implikation, då deltagarna ger varandra värdefull tid för att uppnå samförstånd.

Enligt Wistrand 1978, s 69f är Ciceros attityd till samtal denna:”Hos Cicero tar detta [*humanitas*] sig uttryck i en stor motvilja mot att definitivt bryta med meningsmotståndare; han ... är alltid villig att diskutera problemen och hoppas alltid, att det skall vara möjligt att med övertygande argument få dem över på sin sida.”

- **Samtal är ett ömsesidigt åtagande**

Cicero: *C. Fannius et Q. Mucius ad socerum veniunt post mortem Africani; ab his sermo oritur;respondet Laelius, cuius tota disputatio est de amicitia...*(5)

Samtalet utgår från ett gemensamt syfte att med frågor och svar belysa ämnet ”vänskap”. Så

presenterar Cicero essäns uppbyggnad. Laelius drabbar aldrig samman i någon ordstrid med svärsönerna .

Quam ob rem id primum videamus, si placet, quatenus amor in amicitia progredi debeat. (36)

Samtalet fortskrider med deltagarnas samtycke.

- **Samtal är en kirurgisk operation**

neque id ad vivum reseco, ut illi [stoikerna] qui haec subtilius disserunt...(18)

Laelius refererar till definitioner av dygd och vishet.

Enligt OLD är Ciceros *De Inventione* 2.51 första belegg för användningen av *subtiliter* i betydelsen ”med precision i argumenten”.

- **Samtal är en vävnad**

Fannius: *..sed aliud quoddam filum orationis tuae [Laelius'].* (25)

Enligt OLD är Ciceros *De Oratore* 2.93 första belegg för användningen av *filum* i betydelsen ”samtalsstil, struktur”.

- **Samtal är en behållare**

Quam ob rem hos [njutningsmänniskor] quidem ab hoc sermone removeamus...(32)

- **Samtal är en flod**

..ad vulgares amicitias oratio nostra delabitur...(76)

Enligt OLD är Ciceros *De Oratore* 1.96 första belegg för användningen av *delabor* i betydelsen ”glida över till ett nytt ämne”.

Sed nescio quo pacto ab amicitiiis perfectorum hominum...ad leves amicitias defluxit oratio.

Quam ob rem ad illa prima redeamus eaque ipsa concludamus aliquando. (100)

Detta är enligt OLD första belegg för användningen av *defluo* i betydelsen ”avvika”.

- **Samtal är en rättegång**

Scaevola: *Qualis tum patronus iustitiae fuit [Scipio] contra accuratam orationem Phili!* (25)

Quare talis improborum consensio non modo excusatione amicitiae tegenda non est, sed potius supplicio omni vindicanda est...(43)

...non solum ab aliquo adlatas criminationes repellere...(65)

Citatet ingår i ett samtal om regler för vänskap.

- **Samtal är skådespel**

...nulla videbatur aptior persona [Cato] quae de illa aetate [ålderdomen] loqueretur ...(4)

Quod si in scena, id est, in contione, in qua rebus fictis et adumbratis loci plurimum est, tamen verum valet, si modo patefactum et illustratum est... (97)

Sanning och lögn är rollfigurer. Lögner är också tillverkade lerbemål och bedrägliga skisser.

Enligt OLD är Ciceros *In Verrem* 3.77 första belegg för användningen av *adumbratus* i betydelsen ”låtsad” och *In Catilinam* 1.32 *illustro* i betydelsen ”klargöra”.

- **Dispyt är strid**

Studiis enim generorum, praesertim in re bona, cum difficile est, tum ne aequum quidem obsistere. (26)

Tamen illius vendibilem orationem religio deorum immortalium nobis defendentibus facile vincebat. (96)

Citatet ingår i en polemik om politisk makt.

Övriga metaforer

Lakoff och Johnson 1980 s 274 påpekar, att det finns såväl universella metaforer som metaforer med kulturell variation. Det var min ambition att under en rubrik samla sådana metaforer som kunde knytas till den sociala och kulturella miljön under Laelius' och Ciceros tid. Nedanstående exempel är dock så heterogena att jag valt rubriken "Övrigt".

- **Motgångar är bördor**

*Adversas [res] vero **ferre** difficile esset sine eo qui illas **gravius** etiam quam tu **ferret**. (22)
...*alias adversis rebus...ingravescente*. (33)*

- **Saknad är en börda**

*quas qui impedire vult, quod desiderium **non facile ferat**, is et infirmus est mollisque natura...*
(75) Saknaden gäller en bortrest vän.

- **Offentligt liv är ett skådespel**

Fannius: *Sed [Laelius] existimare debes omnium **oculos** in te esse **coniectos***. (6)

Efter Scipios död är Laelius huvudaktör.

Enligt OLD är Ciceros *De Oratore* 2.28 första belägg för användningen av *oculos conicere* i betydelsen "vända blicken mot"

*Nam quid ego de studiis dicam..., in quibus **remoti ab oculis populi** omne otiosum tempus [Laelius och Scipio] **contrivimus?** (104)*

De drog sig undan publikens blickar.

De följande tre citaten är ur ett avsnitt där Cicero låter Laelius beskriva Gracchernas politiska aktiviteter. Metaforerna är i ännu högre grad tillämpliga på tiden då *De Amicitia* skrevs, 44 f Kr påpekar Gould och Whiteley i sina kommentarer. Det första beskriver hur det gamla systemet spårar ur, det andra hotet från absolut makt och det tredje den lavinartade undergången.

- **Fädernas sed är ett kapplöpningsekipage**

*Deflexit iam aliquantulum **de spatio curriculoque** consuetudo maiorum*. (40)

Enligt OLD är Ciceros *In Verrem* 2.179 första belägg för användningen av *curriculum* i betydelsen "handlingssätt".

- **Kungamakt är ett landområde**

*Ti. Gracchus **regnum occupare** conatus est...*(40)

- **Händelseförloppet är ett jordskred**

*Serpit enim in dies res, quae **proclivis ad perniciem**, cum semel coepit **labitur***. (41)

Ett annat sätt att tolka metaforen är att händelserna har orsakats av en ondskefull varelse som har rubbat den naturliga balansen. I så fall är *serpit* metaforiskt.

- **Samhället är en byggnad**

*...quae tam **firma** civitas est, quae non odiis atque discidiis **funditus** possit **everti?** (23)*

- **Fosterlandet är en person**

*quem tamen [Scipio] esse natum et nos gaudeamus et haec **civitas**, dum erit, **laetabitur***. (14)

Här följer Cicero metaforen från *In Catilinam* 1.17: *...te patria...parens omnium nostrum...*

*...**ingratae patriae iniuriam** [Themistokles] non tulit quam ferre debuit...*(42)

His [Themistokles och Coriolanus] adiutor contra patriam inventus est nemo. (42)

- **En politisk handling är ett fälttåg**

non enim paruit ille [Gaius Blossius] Ti. Gracchi temeritati, sed praefuit, nec se comitem illius furoris sed ducem praebuit. (37)

improbis autem poena statuenda est, nec vero minor eis qui secuti erunt alterum, quam eis qui ipsi fuerint impietatis duces. (42)

- **En grupp vänner är en hjord**

...qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam, grege. (69)

- **Begär är motståndare i en maktkamp**

...cum homines benevolentia coniuncti primum cupidatibus eis quibus ceteri serviunt imperabunt...(82)

- **Begär är eld**

honores vero, quorum cupiditate quidam inflammantur, quam multi ita contemnunt... (86)

Enligt OLD är Ciceros *Orationes Philippicae* 13.2 första belägg för användningen av *cupiditas* i betydelsen ”maktbegär” och *De Oratore* 1.196 för användningen av *inflammo* för ”antända med begär”.

- **Orättvisa är eld**

nisi quaedam admodum intolerabilis iniuria exarserit... (76)

- **Överseende är en oansvarig person**

sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens praecipitem amicum ferri sinit...(89)

- **Inställsamhet är en omoralisk person**

assentatio vitiorum adiutrix procul amoveatur...(89)

Metaforer för moral

Lakoff och Johnson 1980/2003, s 250 och *Metaphor, morality and politics* 1995² menar, att vår grundläggande uppfattning av moral utvecklas ur begreppsmetaforer. Eftersom moral har att göra med ens eget och andras välmående uppstår metaforer för moral ur detta. Människor mår bättre om de är starka och står upp än om de är svaga och ligger ner. Detta ger metaforer som **Hög moral är upp, Låg moral är svaghet eller sjukdom.**

Eftersom man mår bättre när man har vad man behöver finns det en korrelation mellan välmående och välstånd. Det är moraliskt rätt att öka andras välmående, dvs metaforiskt att öka deras välstånd. Däremot är det omoraliskt att minska andras välstånd. Om någon gör dig en tjänst står du i skuld till denne och vill betala tillbaka.

När människor samverkar med varandra uppfattas de vanligen som engagerade i en transaktion. Om man ger något som hjälper uppfattas gåvan som en vinst, något som skadar är en förlust. Så uppfattas moraliska transaktioner som ekonomiska. Detta är grunden för **Den moraliska räkenskapsboken**, där god moral föreskriver rätt balans.

² <http://www.wvcd.org/issues/Lakoff.html>

Lakoff menar, att detta illustrerar innebörden av begreppsmetafor. Det är en omedveten användning av slutsatser och språk från en källdomän (här ekonomi) för att tänka på och tala om en annan domän (här moral).

- **Altruism är ekonomisk generositet**

Hoc quidem est nimis exigue et exiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum et datorum. Divitior mihi et adfluentior videtur esse vera amicitia, nec observare restricte ne plus reddat quam acceperit. (58)

Detta är enligt OLD första belegg för användningen av *ad calculos vocare* i betydelsen ”kalla till redovisning”.

Ut enim benefici liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam, neque enim beneficium faeneramur, sed natura propensi ad liberalitatem sumus; sic amicitiam non spe mercedis adducti, sed quod omnis eius fructus in ipso amore inest, expetendam putamus. (31)

Jag ger dig något, men vill inte ha något i gengäld. Detta är altruism, men icke desto mindre bygger jag upp en moralisk kredit – kärlek. Detta gäller den sanna vänskapen.

- **Mänsklig småaktighet är ekonomisk småaktighet**

...utrum propter imbecillitatem atque inopiam desiderata sit amicitia, ut dandis recipiendisque meritis, quod quisque minus per se ipse posset id acciperet ab alio vicissimque redderet... (26)

Den lägre sortens vänskap eftersträvas för att man ska få debet och kredit att gå ihop. *Odiosum sane genus hominum officia exprobrantium, quae meminisse debet is in quem collata sunt, non commemorare qui contulit.* (71)

- **Mänskligt givande och tagande är affärstransaktioner**

...sintque pares in amore et aequales propensioresque ad bene merendum quam ad repositum, atque haec inter eos sit honesta certatio. (32)

Nihil est enim remuneratione benevolentiae, nihil vicissitudine studiorum officiorumque iucundius. (49)

Enligt OLD är Ciceros *De Inventione* 2.66 första belegg för användningen av *remuneratio* i betydelsen ”återbetalning”.

- **Egoism är ekonomiskt utnyttjande**

Sed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt nisi quod fructuosum sit, et amicos tamquam pecudes eos potissimum diligunt ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. (79)

Cicero beskriver naturligtvis moral och *virtus* även på andra sätt än som räkenskap. De flesta av de metaforerna ingår i avsnittet om vänskap eftersom de båda begreppen är så nära förknippade med varandra i *De Amicitia*. Här följer dock några sätt att tolka *virtus*.

- **Dygd är ägodelar**

Quid enim tam absurdum quam delectari multis inanibus rebus, ut... animante virtute praedito, eo qui vel amare, vel, ut ita dicam, redamare possit, non admodum delectari? (49)

- **Dygd är eld**

virtutem enim amavi illius viri [Scipio] quae exstincta non est. (102)

- **Dygd är en person**

Non enim est inhumana virtus neque immunis neque superba...(50)

Virtus, virtus inquam, C. Fanni, et tu, Q. Muci, et conciliat amicitias et conservat. In ea est enim convenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia, quae cum se extulit et ostendit lumen suum et idem adspexit agnovitque in alio, ad id se admovet vicissimque accipit illud quod in altero est, ex quo exardescit sive amor sive amicitia. (100)

Förutom dygden som person innehåller avsnittet flera metaforer. **Dygd är en behållare, Samstämmighet, stabilitet och stadga är substanser i behållaren, Dygd är upp, Dygd är ljus, Förstå är se, Inflytande är närhet, Kärlek och vänskap är eld.**

Enligt OLD är Ciceros *Tusculanae disputationes* 2.58 första belägg för användningen av *exardesco* i betydelsen ”flamma upp”.

Metaforer för vänskap

Förståelse av orsakssammanhang är en grundläggande mänsklig erfarenhet menar Lakoff och Johnson 1980, kap 14. Ur denna utvecklas metaforer för uppkomst och tillblivelse. Två sådana metaforer är

- **Tillblivelse är födelse**
- **Föremålet uppstår ur substansen**

Exempel:

- Dina handlingar **föder** bara våld.
- Leran du gav mig **blev till** en staty.
- Däggdjur utvecklades **ur** reptiler.

Hur uppstår vänskap enligt Cicero?

- **Tillblivelse är födelse**

*Quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit, per quem adsequatur quod quisque desideret ...ut ita dicam, **ortum** amicitiae, quam ex inopia atque indigentia **natam** volunt.* (29)

Den lägre sortens vänskap är född av **svaghet och brist**.

*...sed haec ipsa virtus amicitiam et **gignit** et continet, nec sine virtute amicitia esse ullo pacto potest.* (20)

Vänskap föds av **dygd**.

Enligt OLD är Ciceros *De Oratore* 3.118 första belägg för användningen av *gigno* i betydelsen ”ge upphov till” om abstrakta ting.

*Itaque cives potiores quam peregrini, propinqui quam alieni; cum his enim amicitiam natura ipsa **peperit**;* (19)

Naturlig **gemenskap** föder vänskap.

*...virtutum amicitia **adiutrix a natura data** est non vitiorum comes...*(83)

Naturen föder vänskap som hjälperska åt dygden.

*...ipsi autem intellegamus natura **gigni** sensum diligendi et benevolentiae caritatem facta significatione probitatis;* (32)

Naturen föder vänskap vid tecken på heder.

*Cavendum vero ne etiam in graves inimicitias convertant se amicitiae, ex quibus iurgia, maledicta, contumeliae **gignuntur**.* (78)

Om vänskapen vänds till **ovänskap** föds gräl och skymfer.

*...non modo familiaritates extinguere solere, sed etiam odia **gigni** sempiterna.* (35)

Slocknad vänskap föder hat.

Enligt OLD är Ciceros *Pro Sestio* 49 första belägg för användningen av *extinguo* i betydelsen ”utplåna genom död”.

*Molesta veritas, siquidem ex ea **nascitur** odium, quod est venenum amicitiae...*(89)

Ovälkommen sanning föder hat.

- **Föremålet uppstår ur substansen**

...si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se *similis animus* applicet et adiungat, id cum contigit, amor *exoriatur* necesse est. (48)

Likhet ger upphov till kärlek.

Enligt OLD är Ciceros *Pro Sestio* 115 första belägg för användningen av *significatio* i betydelsen ”tecken på en känsla” och *Epistulae ad familiares* 10.10.2 för användningen av *eluceo* i betydelsen ”manifestera eller visa sig”.

Nam cum conciliatrix amicitiae virtutis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si a virtute defeceris. (37)

Anseende för dygd ger upphov till vänskap.

Enligt OLD är Ciceros *De Legibus* 1.27 första belägg för användningen av *conciliatrix* i betydelsen ”anstifterska”.

...quod ex infinita societate generi humani quam **conciliavit ipsa natura**...(20)

Naturen skapar gemenskap.

*Quapropter a natura mihi videtur potius quam ab indigentia **orta** amicitia*..(27)

Den sanna vänskapen uppstår ur **naturen**.

...et erit eius **ortus** a natura quam ab imbecillitate et gravior et verior. (32)

Den sanna vänskapen uppstår ur **naturen**.

- **Välvilja är vänskapens källa**

...benevolentiam, qui est amicitiae **fons** a natura constitutus. (50)

En annan grupp metaforer ser vänskapen som en behållare. Vad som måste finnas – eller inte får finnas – i denna belyser olika aspekter och definierar därmed vänskap.

- **Vänskap är en behållare**

*amicitia res plurimas **continet***. (22)

Substanser eller föremål som **måste finnas** i vänskapen är:

benevolentia (19)

nihil fictum est, id est, nihil simulatum; et quidquid est, id est verum est et voluntarium (26)

...maximum ornamentum amicitiae...verecundiam. (82)

...utilitas...et fides...(88)

de re publica consensus...rerum privatum consilium...requies plena oblectationis.. (103)

Substanser som **inte får finnas** är:

ne quid fictum sit neve simulatum (65)

dissimilitudo (74)

libidinum peccatorumque omnium...licentiam (83)

adulationem, blanditiam, assentationem (91)

Behållarens **konstruktion** är förträfflig:

*neque enim verendum est ne quid **excidat**, aut ne quid in terram **defluat**, aut ne **plus aequo** in amicitiam congregatur.* (58)

I behållaren finns också **dygden som ett föremål** med bestämda egenskaper:

*Neque enim sunt isti audiendi qui virtutem **duram** et quasi **ferream** esse quandam volunt; quae quidem est cum multis in rebus tum in amicitia **tenera** atque **tractabilis**, ut et bonis amici quasi **diffundatur** et incommotis **contrahatur**.* (48)

Här kan **Framgångar** är värme, som utvidgar, och **Motgångar** är kyla, som sammandrar, tilläggas.

- **Vänskap är förening**

...qui et se ipse diligit et alterum anquirat, cuius animus ita cum suo misceat, ut efficiat paene **unum ex duobus**. (81)

Enligt OLD är Ciceros *Tusculanae disputationes* 2.25 första belegg för användningen av *anquiro* i betydelsen ”söka efter”.

Nam cum amicitiae vis sit in eo ut unus quasi animus fiat ex pluribus, qui id fieri poterit, si ne in uno quidem quoque unus animus erit idemque semper...(92)

Laelius återger ett samtal med Scipio om hoten mot bestående vänskap. Följande fem citat är utdrag ur det avsnittet.

- **Vänskap är en substans i livstidsbehållaren**

Quamquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quam amicitiam usque ad extremum vitae diem permanere. (33)

- **Vänskap är ett klädesplagg**

...quod summi puerorum amores saepe una cum praetexta **ponerentur**. (33)

- **Vänskap är ett ömtåligt föremål**

...sin autem ad adulescentiam perduxisset [vänskapsförbindelserna] **dirimi** tamen interdum contentione...(34)

- **Vänskap är en byggnad**

Quod si qui longius in amicitia proveci essent, tamen saepe [vänskapsförbindelserna] labefactari...(34)

- **Vänskap är en organism**

pestem enim nullam maiorem esse in amicitia quam in plerisque pecuniae cupiditatem...(34)

Substansen i livstidsbehållaren är begränsad, klädesplagget kasseras, föremålet går sönder, byggnaden kan störta och organismen smittas av sjukdom. Förutom implikationer som skiljer de fem metaforerna från varandra, har de denna gemensamt: **vänskap korreleras till något förstörbart**. Metaforerna är således koherenta och slutsatsen är att omogen vänskap är obeständig.

På samma sätt som hög moral är vänskap korrelerad till liv och välmående. Att må väl är att vara **frisk**, dvs hålla sin kropp **upprätt**, ha **styrka**, ha tillgång till **livsförnödenheter**, kunna njuta av **mat**, **dryck** och **gemenskap**. Västånd är att kunna skaffa och behålla allt detta.

- **Vänskap är hälsa**

Quocirca [genom vänskap] et absentes adsunt et egentes abundant et imbecilli valent et, quod difficilius dictu est, mortui vivunt. (23)

- **Vänskap är livsförnödenheter**

Itaque non aqua, non igni, ut aiunt, locis plurimus utimur quam amicitia. (22)

Detta är enligt OLD första belegg för användningen av *aqua et ignis* i betydelsen ”livsförnödenheter”.

- **Vänskap är mat och dryck**

Accedat huc suavitas quaedam oportet sermonum atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiae. (66)

Non enim debent esse amicitiarum, sicut aliarum rerum, satietas. Veterrima quaeque, ut ea vina, quae vetustatem ferunt, esse debent suavissima.. (67)

Ädel vänskap är ädelt vin, som mognar med åren.

Novitates autem si spem adferunt, ut tamquam in herbis non fallacibus fructus appareat... (68)

- **Vänskap är en välkommen gäst**

*Quoquo te verteris [vänskap] praesto est: nullo loco **excluditur**, nunquam **intempestiva**, nunquam **molesta** est.* (22)

- **Vänskap är en angenäm person**

*...sed amicitia **remissior** esse debet et **liberior** et **dulcior**...* (66)

- **Vänskap är ägodelar**

*amicitiarum sua cuique permanet stabilis et certa **possessio**...* (55)

*...nihil **habeo** quod cum amicitia Scipionis possim comparare.* (103)

Kapplöpningsmetaforer:

- **Vänskap är en kapplöpningshäst**

*commodissimum esse quam **laxissimas habenas** habere amicitiae, quas vel **adducas** cum velis vel **remittas*** (45)

Citatet ingår i Laelius' ironisering över vissa grekiska filosofers åsikter om vänskap.

*Est igitur prudentis sustinere ut **cursum**, sic impetum benevolentiae, quo utamur, quasi **equis temptatis**, sic amicitia ex aliqua parte periclitatis moribus amicorum.* (63)

Kritik mot oprövad vänskap.

- **Vänskap är en kapplöpning**

*...repente **in medio cursu** amicitias exorta aliqua offensione **dirumpimus**.* (85)

Detta är enligt OLD första belägg för användningen av *in cursu* i betydelsen ”i full gång”.

- **Vänskap är ett landområde**

*Constituendi autem sunt qui sint in amicitia **finis** et quasi **termini** diligendi.* (56)

*...quae **definit** amicitiam paribus officiis ac voluntatibus...*(58)

*Alius igitur **finis** verae amicitiae constituendus est.* (59)

De tre citaten förekommer i samma avsnitt, där Laelius diskuterar vänskapens gränser, dvs definitionen av vänskap.

*...quatenus amor in amicitia **progredi** debeat.* (36)

Kärleken är personifierad.

- **Vänskap är ett föremål som kan pressas samman**

*...ita **contracta** res et **adducta in angustum** ut omnis caritas aut inter duos aut inter paucos iungeretur.* (20)

Innebörden i metaforen är att den välvilja som finns mellan många koncentreras till en djup känsla mellan få.

Enligt OLD är Ciceros *Partitiones oratoriae* 104 första belägget för användningen av *in angustum adducere* i betydelsen ”sammanpressa”.

- **Nyttan är ett kitt för vänskapen**

*Nam si utilitas amicitias **conglutinaret** eadem commutata **dissolveret*** (32)

Så är det emellertid inte, då nyttan kan försvinna utan att den sanna vänskapen löses upp.

- **Vänskap är en växtplats för nytta**

*...nulla utilitate quaesita; quae tamen ipsa **efflorescit** ex amicitia...*(100)

- **Vänskap är ett band**

*...qui utilitatis causa fingunt amicitias, amabilissimum **nodum** amicitiae tollere.* (51)

Detta är enligt OLD första belägget för användningen av *nodum amicitiae* i betydelsen ”vänskapsband”.

- **Vänskap är kläder**

*Tales igitur amicitiae sunt remissione usus **eluendae** et...**dissuendae** magis quam **discindendae**; (76)*

Gould och Whiteley säger i sin kommentar till dessa rader att *eluendae* innebär ”tvätta med vatten”, *dissuendae* är ”ta upp i sömmarna” och *discindendae* ”riva sönder”. Metaforen är alltså i hög grad traditionell och medveten.

- **Vänskap är eld**

*quibus rebus [väntjänster, intresse och vana] ad illum primum motum animi et amoris adhibitis, admirabilis quaedam **exardescit** benevolentiae magnitudo. (29)*

*sin tale aliquid [söndring] evenerit, ut **extinctae** potius amicitiae quam oppressae esse videantur. (78)*

- **Vänskap är en förhandling**

*...is [som inte kan skiljas från sina vänner] et infirmus est mollisque natura, et ob eam ipsam causam in amicitia parum **iustus**. (75)*

- **Vänskap är en rättegång**

*et **iudicare** difficile est sane nisi expertum; experiendum autem est in ipsa amicitia; ita praecurrit amicitia **iudicium** tollitque experiendi potestatem. (62)*

Ytterligare ett sätt att säga att man måste vara noggrann i valet av vänner. Dilemmat är att man inte vet om någon är värdig förrän man haft honom som vän.

- **Vänskap är en anklagad person**

*est enim quatenus amicitiae dari **venia** possit. (61)*

- **Vänskap och oenighet är krafter**

*...quae in rerum natura totoque mundo constarent quaeque moverentur, ea **contrahere** amicitiam, **dissipare** discordiam. (24)*

Detta är enligt OLD första belägget för användningen av *contraho* i betydelsen ”förena”.

- **Vänskap är fred, ovänskap krig**

*Nihil enim est turpius quam cum eo **bellum gerere**, quocum familiariter vixeris. (77)*

I *De Amicitia* överför Cicero sin uppfattning om vänskap till läsaren i stor utsträckning genom metaforer. Han använder ordet *amicitia* 159 gånger, varav 75 ingår i de metaforer jag redovisar. Genom att metaforerna är varierande belyses olika sidor av vänskapen.

Detta gäller naturligtvis inte bara begreppsmetaforerna utan i högsta grad också de traditionella metaforerna, där han medvetet överför egenskaper från ett konkret uttryck till ett abstrakt begrepp.

Sammanfattning

Jag redovisar i min uppsats 239 metaforer ur *De Amicitia's* 104 paragrafer. Antalet gör det rimligt att påstå att Ciceros språk i stor utsträckning är metaforiskt i essän. En del av

metaforerna är medveten språklig elegans, vilket han ofta visar med *ut ita dicam*, *ut aiunt*, *tamquam* eller någon annan ”metaforsignal”. En del är sådana, som han, med sin definition av begreppet, inte skulle ha kallat metaforer. Gränsen mellan dem är flytande och jag skiljer dem inte åt i sammanfattningen.

Om jag utgår från rubrikerna i min text – dvs i stort sett måldomänerna – fördelar sig metaforerna enligt följande:

Rumsliga	36	(ej relaterade till måldomän)
Tid	20	
Liv och död	39	
Abstrakta företeelser i människan	24	
Språk och samtal	29	
Övrigt (Kulturell och social miljö)	20	
Moral	11	
Vänskap	60	
Totalt	239	

Proportionerna speglar väl innehållet i essän om man tar hänsyn till att ”moral” och ”vänskap” är nära relaterade i texten och ofta inte går att skilja åt.

Cicero som språklig nyskapare

Uppenbarligen saknade Cicero de möjligheter han önskade att med uttryck som stod honom till buds beskriva abstraktioner. Hans roll som språklig nybildare är välkänd. Av de 32 betydelser som OLD anger på *natura*, är Ciceros användning av ordet det första belägget i 22 fall.

I de metaforer som jag redovisar har Cicero använt ord i en betydelse, som enligt OLD är det första belägget, i 45 fall. Jag redovisar dem i tabellen nedan med den aktuella betydelsen och tillsammans med den metafor i min text, som de ingår i. De 12 ord han introducerat i *De Amicitia* är markerade med fet stil.

Jag utgår från den betydelse OLD anger för orden.

Ord	Betydelse	Måldomän	Källdomän
<i>summum bonum</i>	det högsta goda	det goda	upp
<i>natura</i>	naturligt händelseförlopp	tid	behållare
<i>praestabilis</i>	enastående	viktigare	framför
<i>decessus</i>	död	tid	behållare
<i>anteo</i>	gå före	tid	behållare
<i>praeluceo</i>	lysa upp framför	tid	föremål
<i>circumfluo</i>	vara rikligt försedd med	liv	behållare
<i>natura</i>	ledande princip i livet	liv	resa
<i>motus</i>	aktivitet hos medvetandet	liv	rörelse
<i>viriditas</i>	ungdomlig kraft	liv	växtcykel
<i>ingravesco</i>	tyngas av ålder	ålder	börda
<i>corroboro</i>	mogna	karaktär och ålder	byggnadsverk
<i>floro</i>	lysa, överträffa	ålderdom	trädgård

<i>animus</i>	odödlig del av människan	döden	befriare
<i>expeditus</i>	fri från svårigheter	döden	befriare
<i>medicina</i>	bot mot icke-fys. krämpor	sorg	sjukdom
natura	mänsklig natur	mänsklig natur	person
<i>exstirpo</i>	utplåna	sinne	växtplats
<i>ante oculos</i>	inför sin inre syn	att veta	att se
virus	talets giftighet	tal	gift
aures patefacio	öppna öronen	tal	rörledning
<i>delabor</i>	glida till ett nytt ämne	samtal	flod
<i>subtiliter</i>	med precision i argument	samtal	operation
<i>filum</i>	samtalsstil, struktur	samtal	vävnad
defluo	avvika	samtal	flod
<i>adumbratus</i>	låtsad	samtal	skådespel
<i>illustro</i>	klargöra	samtal	skådespel
<i>oculos conicere</i>	vända blicken mot	offentligt liv	skådespel
<i>curriculum</i>	handlingssätt	fädernas sed	kapplöpningsvagn
<i>cupiditas</i>	maktbegär	begär	eld
<i>inflammo</i>	antända med begär	begär	eld
ad calculos vocare	kalla till redovisning	altruism	generositet
<i>remuneratio</i>	återbetalning	givande och tagande	affärstransaktion
<i>significatio</i>	tecken på en känsla	kärlek	likhet
<i>eluceo</i>	manifestera sig	kärlek	likhet
<i>anquiro</i>	söka efter	vänskap	förening
<i>exardesco</i>	flamma upp	dygd	skaparkraft
<i>gigno</i>	ge upphov till abstrakta ting	tillblivelse	födelse
<i>extinguo</i>	utplåna genom död	tillblivelse	födelse
<i>conciliatrix</i>	anstifterska	vänskap	anseende för dygd
<i>in angustum adducere</i>	sammanpressa	vänskap	föremål
aqua et ignis	livsförnödenheter	vänskap	livsförnödenheter
in cursu	i full gång	vänskap	kapplöpning
nodum amicitiae	vänskapsband	vänskap	band
contraho	förena	vänskap	kraft

Jag väljer några metaforer i vilka OLD har belagt ord med ny betydelse i *De Amicitia* för att visa att dessa metaforer är levande också för oss. Exempelen är mina egna.

- **Tid är en behållare**

decessus – död

- Vid sin **bortgång** var han 78 år.
- Hon har **gått ur tiden**.

- **Tid är ett föremål som rör sig**

praeluceo – lysa upp framför

- Det **ljusnar efter** alla mörka år.

- **Vänskap är kraft**

contraho – förena

- Vi **dras till varandra** av sympati.

- **Vänskap är ett band**

nodum amicitiae – vänskapsband

- **Banden** från skoltiden håller ibland hela livet.

- **Tal är gift**

virus – talets giftighet

- Dina **giftiga** anmärkningar gör mig **illamående**.

När man uttrycker sig om domänen **tal** med begrepp från domänen **gift** öppnas ett fält av metaforer med en mängd implikationer. De innebär **tal** som **sårar**, **smärtar** och påverkar ens **välbehållande**, som är **svårt att smälta** eller **förlamar**. De medför **ord** som **förgiftade pilar** eller **bett** och **sting** från **ormar** och **skorpioner**. De innehåller **idéer** som **förgiftar** mottagarens sinne och minne och de används som vapen i **Dispyt är strid**.

Vi använder samma uttryck som Cicero för att framföra dessa tankar. Om de är ett språkligt arv från honom eller ej ligger utanför ramen för denna uppsats att bedöma.

Sammanställning efter källdomän.

Begreppsmetaforer har enligt Lakoff och Johnson 1980/2003 sitt ursprung i vardagliga erfarenheter. Vilka är dessa i Ciceros begreppsvärld?

Jag använder följande sammanställning av metaforerna efter källdomän för att få svar på frågan.

Källdomän	Målomän	Antal
Rumslig orientering	lycklig, god, status etc	36
Behållare, med begränsningar med innehåll	tid	9
	samtal	1
	liv	10
	lingvistiska uttryck	9
	minne	3
	vänskap	12
Föremål och substanser	tid	11
	abstraktioner i människan	10
	vänskap	3
Person	liv, död och ålder	7
	mänsklig natur	4
	överseende	1
	inställsamhet	1
	vänskap	3
	dygd	2
	fosterlandet	3
	liv	1
Kropp Kamp och tävling, varav 5 kapplöpning	liv	5
	fädernas sed	1
	vänskap	3
	dispyt	2
	begär	1
	politisk handling	2
Fälttåg och politik	vänskap	1
	ovänskap/vänskap	1
Krig och fred	ovänskap/vänskap	1
Börda	ålder	1
	liv	1
	sorg över döden	3
	motgångar	2

	saknad	1
Ägodelar	vänskap	2
	dygd	1
Ekonomiska begrepp	moral	7
Landområde	kungamakt	1
	vänskap	4
Byggnadsverk	karaktär och ålder	1
	vänskap	1
	samhället	1
Hem	liv	1
Växande, trädgård och levande organism	sinnet	2
	vänskap	2
	liv	2
	ålderdom	1
Flod	samtal	2
Vandring, förflyttning	liv	3
	tal	2
Rörelse och kraft	liv	1
	vänskap och oenighet	1
	ålder och vana	1
Seende	förstå, veta	8
Eld	begär	1
	orättvisa	1
	vänskap	2
	dygd	1
Ömsesidigt åtagande	samtal	2
Förhandling	vänskap	1
Rättegång	samtal	3
	vänskap	1
Skådespel	samtal	2
	offentligt liv	2
Jordskred	händelse	1
Hjord	vänner	1
Källa	välvilja	1
Födelse	tillblivelse	8
Likhet	kärlek	1
Förening	vänskap	1
Anseende för dygd	vänskap	1
Naturen	vänskap, gemenskap	2
Livsfrönödenheter	vänskap	1
Mat och dryck	vänskap	3
Hälsa	vänskap	1
Gift	tal	1
Sjukdom	sorg	1
Operation	samtal	1
Vävnad	samtal	1
Band	vänskap	1
Klädesplagg	vänskap	2
Kitt	nytta	1

En stor grupp metaforer bygger på rumslig orientering. Eftersom de är korrelerade till människans fysiska erfarenheter är de förstås i det stora hela allmänmänskliga. **Vilka** rumsliga metaforer man väljer kan däremot visa kulturella skillnader, påpekar Lakoff och Johnson, 1980, s24. De menar att vi i vår kulturkrets prioriterar upp/ner, dvs en vertikal orientering, medan andra kulturer ser andra lägesrelationer som viktigare. Cicero orienterar flertalet metaforer (20 av 36) horisontellt, framför allt med verben *antepono*, *praepono* och *praesto*. Självfallet är urvalet alldeles för litet för en generalisering.

Den största gruppen – 89 st-- är sådana metaforer som beskriver abstraktioner som behållare, föremål, substanser och personer. De behövs, menar Lakoff och Johnson 1980, för att vi ska kunna handskas med våra abstraktioner, t ex referera till dem eller kvantifiera dem. Vi uppfattar dem som regel inte ens som metaforer. Detta gäller förstås oavsett om begreppsvärlden är Ciceros eller vår egen. Först när vi undersöker egenskaper hos de entiteter, substanser eller personer som beskriver abstraktionerna kan vi urskilja metaforens innebörd. **Vänskap är en behållare** är mindre intressant än att innehållet i behållaren är **välvilja** (19) eller **högaktning** (82). **Fosterlandet är en person** säger inte något om Themistokles' problem (42), vilket däremot **Fosterlandet är en otacksam person** gör. Dessa metaforer måste alltså utvecklas och specificeras för att man ska kunna utläsa något om innehållet i Ciceros text ur dem.

Av övriga källdomäner kommenterar jag dem som gett upphov till fler än 6 metaforer, bland dem de 11 som bygger på **tävling** och **kamp**. De beskriver samtal, begär och strävan mot ett mål i livet. 5 av dem (101, 40, 45, 63 och 85) utgår från hästkapplöpningar. De är klassiska metaforer, dvs medvetet utformade utifrån Ciceros miljö och erfarenheter. 8 metaforer beskriver högst allmänmänskligt sorger och motgångar i livet som **bördor**. De 7 metaforer som grundar sig på **växande** och **trädgård** berör också för oss alla gemensamma behov och erfarenheter.

Jag har under rubriken **Metaforer för moral** berört korrelationen mellan moral och välstånd -- dvs ekonomiska begrepp-- med Ciceros 7 metaforer som exempel. Lakoff och Johnson, 1980 s 250 anser att sådana metaforer har uppstått ur grundläggande mänskliga erfarenheter. Däremot behöver inte **Den moraliska räkenskapsboken** nödvändigtvis innehålla penningssummor. Wistrand 1978 s 24, påpekar att de välgärningar som utdelades i en vänskapsförbindelse (av den "lägre" sorten) i själva verket var kapitalplaceringar då de krävde tacksamhet i form av gentjänster.

8 metaforer har **seende** som källdomän och alla är underlag för samma överföring, nämligen **Att förstå är att se**. Metaforen var uppenbarligen vanlig och levande i Ciceros begrepps värld liksom den är i vår. Den understryks av *ante oculos* (102) i den av Cicero introducerade betydelsen "inför sin inre syn". Slutligen utgår 8 metaforer från en så fundamentalt mänsklig erfarenhet som **födelse**. Alla dessa beskriver vänskapens uppkomst.

De begrepp ur vilka Cicero förklarar sina abstraktioner är alltså till stor del allmänmänskliga och endast i liten utsträckning tidsbundna. Kapplöpningsmetaforerna skulle med obetydliga ändringar kunna vara moderna idrottsmetaforer. Fälttåg, politik, krig och fred, rättegång, som man skulle kunna förmoda låg nära till hands för Ciceros associationer, är inte särskilt framträdande och bildar endast underlag för tillsammans 8 metaforer. Resurs- och produktionsstänkandet, som är viktigt hos oss framför allt när det gäller "tid", saknas dock helt. Produktionsmetoderna med slavar som arbetskraft och bristen på mätinstrument för absolut tid gjorde väl tanken långsökt.

Det är också intressant att Cicero utgår från så många som 8 olika begrepp för att beskriva "samtal". Yrkesmannens rika associationer till tal tillsammans med essäns uppbyggnad som ett

samtal lär väl vara förklaringen.

Kulturskillnaderna är uppenbarligen mindre avgörande än de likheter som gemensamma erfarenheter skapar. De gemensamma erfarenheterna ligger i hur våra kroppar är beskaffade, vilka behov vi har, hur vi fungerar i en vardaglig miljö tillsammans med andra människor.

Detta, poängterar Lakoff och Johnson, är grundläggande för hur vi tänker och resonerar metaforiskt. Jag menar alltså att begreppsmetaforer låter sig väl relateras till Ciceros text.

Kommentar till metoden

Jag tror att min metod att ”samla” metaforer har gett en **översikt** av hur Cicero framför sina tankar metaforiskt. Däremot tror jag att min bedömning i flera **enskilda** fall av vad som är metafor eller ej och av vad som är källdomän kan diskuteras.

Metafor eller ej?

Här följer tre exempel, som jag **inte** har bedömt som metaforer och som därför inte är nämnda tidigare:

Scaevola: *..sed ego id respondeo, quod **animum adverti**...*(8)

”Betyder” uttrycket ”rikta uppmärksamheten ” eller är sinnet en entitet, som kan riktas, i behållaren kroppen?

*...et offensione animi non **acerba**.* (77)

Är ”anstöt ” bitter eller är den en rätt som smakar bittert?

*...in amicitii expetendis **colendisque** maxime excellit.* (30)

Är vänskap en trädgård, där man odlar, eller ”betyder” uttrycket att man upprätthåller vänskap?

Även om vårt sätt att resonera om abstraktioner är **övervägande** metaforiskt, är det ju inte **fullständigt** metaforiskt. Jag tycker att distinktionen mellan figurativt och bokstavligt är svår.

Vilken är källdomänen?

Här följer ett exempel på tolkningssvårigheter:

...virtutum amicitia adiutrix a natura data est non vitiorum comes. ..(83)

Jag har rubricerat metaforen som **Tillblivelse är födelse** med kommentaren : Naturen föder vänskap som hjälperska åt dygden.

Jag ställs inför följande frågor:

Vad menar Cicero med *natura*? Menar han

- den makt som avgör den inbyggda karaktären och känslorna hos människor (OLD 3) ?
- resultatet av naturliga processer (OLD 4b) ?
- den ledande principen i livet (OLD 5) ?

Kan *a natura data est* tolkas som födelse --”moder natur”-- i alla tre betydelseerna?

Är det kanske inte ”vänskapens ursprung ” som är det väsentliga i Ciceros tanke utan

”vänskapen är dygdernas hjälperska och inte lasternas följeslayerska”? I så fall borde metaforen anges som **Vänskap är en person**, som sedan närmare specificeras.

Jag vill med detta ha sagt att många metaforer har olika tolkningar och att den jag valt bygger på mina erfarenheter och mitt omdöme och därmed kan ifrågasättas.

Bilaga

Lingvistiska termer i Lakoff och Johnson 1980 saknar så vitt jag vet motsvarigheter på svenska. Jag har därför använt egna översättningar av termer och andra uttryck som har anknytning till metaforerna. Dessa redovisar jag i följande ordlista:

conceptual metaphor	begreppsmetafor
conceptual mapping	överföring av begrepp
orientational metaphor	rumslig metafor
conduit	rör, ledning
Conduit metaphor	överföringsmetafor
container	behållare
container object	behållare
object	föremål
container substance	innehåll i behållare
substance	substans
entity	entitet
person	person
coherent	koherent
entailment	implikation
inference	slutsats
domain	domän
source domain	källdomän
target domain	måldomän

Referenser

Källor

Cicero *De Amicitia*, With Introduction, Notes and Vocabulary by H.E. Gould & J.L. Whiteley, Macmillan & Co. Ltd. 1941. 2nd ed. Bristol 1983.

Marcus Tullius Cicero *Om ålderdom – Om vänskap*, Originaltexterna med svensk översättning jämte inledning och anmärkningar av Tore Janson, Natur och Kultur, Stockholm 1968.

Litteratur

Lakoff och Johnson 1980/2003=George Lakoff and Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press.

OLD=*Oxford Latin Dictionary*, ed. P. G. W. Glare, Oxford 1982

Reddy 1979= Reddy, Michael, *The Conduit Metaphor*. In A. Ortony, ed., *Metaphor and Thought*. Cambridge

Wistrand 1978= Erik Wistrand, *Politik och Litteratur i Antikens Rom*, Paul Åströms förlag, Göteborg

H.Weinrich: "Metapher", *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, 1980, Band 5

